

H. Hakan Yılmaz¹
Merkez Direktörü**ULUSAL EGEMENLİĞİN KORUNMASI ÇOCUKLARIN KORUNMASIYLA MÜMKÜN**

Bir ülkede özgürlüğün de eşitliğin de adaletin de dayanak noktası, ulusal egemenliktir. Egemenliğin, yani devleti kuran, yöneten gücün, kişilere veya belli zümrelere değil, doğrudan doğruya halka ait olması, cumhuriyetçilik ilkesinin tamamlayıcısıdır. Gazi Mustafa Kemal, egemenliğin kayıtsız ve şartsız millete ait olması meselesini, egemenliğin bir zerresini, sıfatı, ismi ne olursa olsun, hiçbir makama vermemek, verdirmemek şeklinde anlatmıştır.

Cumhuriyeti kuranlar, cumhuriyetin teminatını çocuklar olarak görmüştür. Okul yapmayı meclis binası yapımının önüne alan, savaşımlardan çıkmış ülkenin kaynaklarını çocuğun eğitime, sosyal gelişimine, yetim kalan çocuklar başta olmak üzere çocukların korunup kollanmasına ayıran Cumhuriyet, yeni kurulan sistemin sahiplerini de bu şekilde yaratmış oluyordu. Onca zorluk, onca yıkım ve ekonomik sorunlar içinde çocuğa yatırım en öncelikli kamu politikası olarak görülmüş ve uygulamaya konmuştur.

Peki, cumhuriyetin teminatı ve güvencesi olarak görülen çocukları korumaya ve onların gelişmelerini sağlamaya yönelik destekleri kamu ve toplum olarak sağlayabiliyor muyuz? Şimdi bu konuya sosyal koruma boyutunda bakalım.

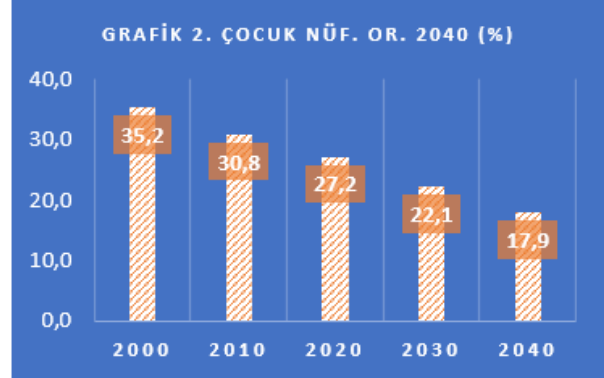
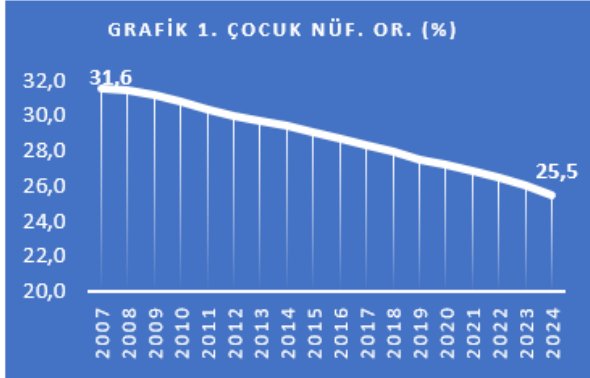
Çocuk Nüfusu Azalıyor

Bugün ülkemizde ülke nüfusunun %25,5'ine karşılık gelen 21,8 milyon çocuk yaşamaktadır (0-17 yaş). Çocuk nüfusu mütemadiyen hem toplam sayı olarak hem de nüfusa oran olarak azalmaktadır. Üstelik bu azalma, aksi bir siyasal söyleme sahip siyasal iktidar zamanında yaşanmaktadır. 2000'lerin başında %35'ler seviyesinde olan çocuk nüfusu oranı 2020'de %27,2'ye, 2024 yılında ise %25,4'e düşmüştür. Çocuk sayısı da 22,8 milyondan 21,8 milyona

¹<https://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1470>

Bu çalışmada ifade edilen bulgular, yorumlar, sonuçlar, öneriler ve görüşler tamamen yazar(lar)ına aittir. TEPAV'ın resmi görüşü değildir. © TEPAV, aksi belirtilmedikçe her hakkı saklıdır.

yaklaşık 1 milyon azalmıştır. Nüfusun yaşlanması, evlenme oranlarının düşmesi, boşanmaların artması kadar özellikle cumhuriyet geleneğine uymayacak şekilde çocuğu koruyan ve destekleyen kamusal politikaların eksikliği bu düşmede belirleyici olmuştur.

Neden Evde, Okulda ve Sokakta Çocuk Eşitsizliği ve Yoksulluğuyla Mücadeleyle İşe Başlamalıyız?

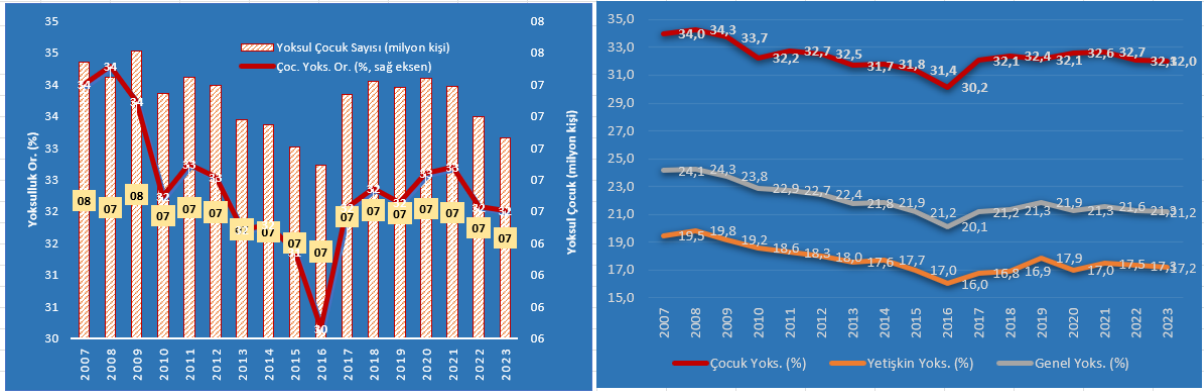
Türkiye’de 17,8 milyon olan toplam yoksulun %40’ı nüfusun %25,5’ini oluşturan 7,1 milyonu çocuklardır. Çocuk nüfusu azalırken çarpıcı şekilde çocuk yoksulluk oranı da yüksek seviyesini korumaktadır. Çocukların %32’si maddi yoksulluk² sınırının altındadır. Başka bir ifadeyle, her üç çocuktan biri resmi olarak yoksuldur. Bu hesaplama göre, 7,1 milyon çocuk yoksul hanelerde yaşamaktadır (AB hesaplamalarında bu sayı 7,6 milyon). Başta Suriyeli geçici sığınmacılar olmak üzere sığınmacıların çocukları da dikkate alındığında yoksulluk içinde yaşayan çocuk sayısı 8,3 milyona ulaşmaktadır. Yine hesaplama yöntemi değiştirildiğinde (mutlak yoksulluk ve harcama üzerinden yapılan hesaplamalarda) bu sayı 10 milyonun üzerine çıkmaktadır.

Çocuk eşitsizliği, sadece gelir ve tüketim gibi parasal boyutlarla açıklanamayacak daha derin bir sorundur. Çocukların zihinsel, fiziksel ve duygusal gelişimlerine zarar veren çok boyutlu bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda, çocuklar, yeterli eğitim ve sağlık hizmetlerinden mahrum olabilir, kayıt dışı işlerde çalışmak, küçük yaşta evlenmek ya da kötü konut ve çevre koşullarında yaşamak zorunda kalabilirler. Ayrıca fiziksel, duygusal ve cinsel istismara maruz kalabilir, ihmal ve zorbalık gibi olumsuz deneyimler yaşayabilirler. TÜİK verilerine göre, yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olanların oranının %40’lar ile en yüksek olduğu yaş grubu da 0-17 yaş grubunda yer alan çocuklardır.

Çocuk yoksulluğunun yetişkin yoksulluğundan farkı, kalıcı etkiler yaratma riskidir. Çocuğa yatırım, ülkenin geleceğine yatırımdır. Bir çocuğun korunması ve belirli bir yaşam standardında hayata hazırlanması, bireyi ve muhtemel çevresini, ortalama yaşam süresi düşünüldüğünde, yaklaşık olarak 60-70 yıllık bir süreyi kapsayacak şekilde etkileyecektir.

Çocuğu korumaya yönelik politikaların eksikliğinde derinleşen yetişkin ve çocuk yoksulluğu arasındaki farklılaşma da çarpıcıdır. 2023 yılında yetişkin yoksulluğu %17,2 seviyesindeyken çocuk yoksulluğu %80’nin üzerinde artarak %32’lere çıkmaktadır. Dolayısıyla son 20 yıldır yetişkin yoksulluğunun ortalama % 80 üzerinde bir çocuk yoksulluğu gerçekliği ile karşı karşıyayız.

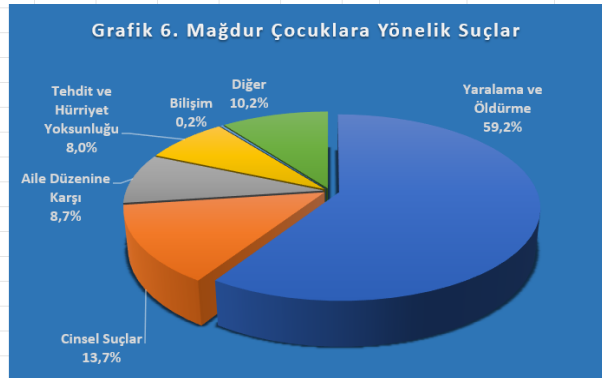
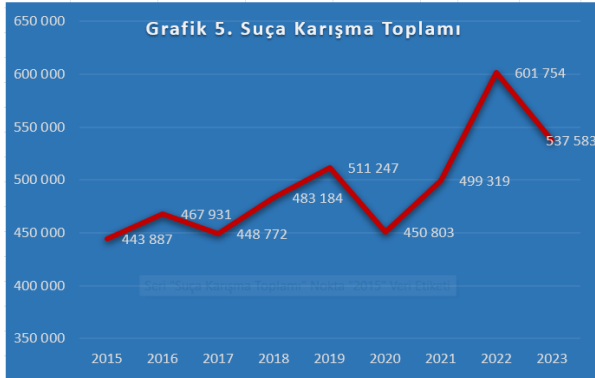
² Eşdeğer fert ölçeğine göre hanehalkı kullanılabilir medyan gelirin % 60’ı üzerinden OECD yöntemine göre.

Grafik 3-4. Çocuk Yoksulluğu ve Yetişkin Yoksulluğunun Gelişimi (2007-2023)

Kaynak: TÜİK, GYK mikro verileri; Yılmaz, Özyer Kamu Politikaları ve Gelir Dağılımı, 2025 (EFD %60)

Çocuk ve Suça Karışma

Derin yoksulluk açısından baktığımızda, 7,1 milyon olan çocuğun yaklaşık 2 milyon çocuğun yoksulluğu daha derin yaşadığını ve eşitsiz koşullarda yaşamını sürdürdüğünü görmekteyiz. Özellikle bu grubun suça sürüklenme ve mağdur olma riski yüksektir. Çocukların suç niteliğinde karıştığı olayların sayısı son 10 yılda %50'nin üzerinde artarak 600 binler civarına ulaşmış durumdadır. Yine 2023 yılında Cumhuriyet Savcılıklarında soruşturma evresinde çocukların karıştığı 628 bin suç üzerinden 300 binden fazla çocuk için dosya açılmıştır. Çocuk eşitsizliği ile kamu sosyal programlarıyla etkin ve samimi mücadele edilmediği ve biz bir şey yapmadığımız sürece kentlerde ve kırsalda çocuğun suça karışması ve mağdur olması diğer çevresel faktörlerin hızlandırıcı etkisiyle artmaya devam edecektir.

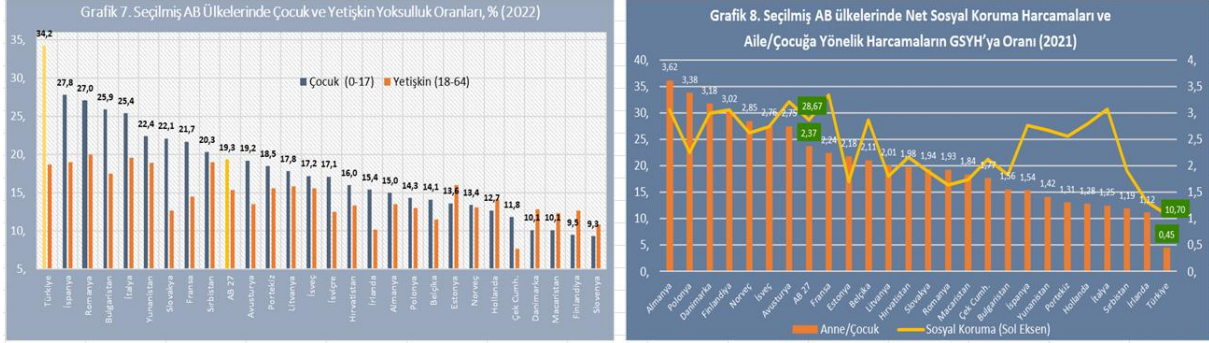

AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Çocuk Yoksulluğunun Görünümü

AB ülkeleri ile karşılaştırmalı bakıldığında çocuk yoksulluğunun en derin ve kamu sosyal programlarının en yetersiz olduğu ülke sıralamasında Türkiye, açık ara önde çıkmaktadır. Yetişkin yoksulluğunda altıncı sırada yer alan Türkiye, çocuk yoksulluğunda ise ilk sırayı almaktadır. AB ülkelerinde %19,3 olan çocuk yoksulluğu, Türkiye için AB ortalamasının oldukça üzerinde, %34,2 seviyesinde çıkmaktadır.

Avrupa'da çocuk yoksulluğunun yetişkin yoksulluğuna kıyasla çarpıcı biçimde öne çıktığı ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. AB ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak sosyal koruma harcamaları ve bunun altında doğrudan anne ve çocuğa giden yardımlara baktığımızda, Türkiye'nin son sırada yer aldığı görülmektedir. AB 27 ortalamasında net sosyal koruma harcamalarının GSYH'ye oranı %28,7 iken bu oran ülkemizde %10,7, aile ve çocuğa yönelik sosyal koruma harcamaları ise AB 27 ortalamasında %2,37, ülkemizde %0,45 seviyesindedir. Dolayısıyla iki oran da AB ülkeleri içinde en son sırada yer almamıza neden olmaktadır. Bunun

nedenleri arasında, çocuğa ne vergi sisteminde ne de sosyal transfer programlarında öncelik verilmemesi ve vergi yükünün düşük olması nedeniyle sosyal koruma bütçesinin sınırlı kalması ve çocukların bu bütçeden yeterli payı alamaması sayılabilir.

Kaynak: EUROSTAT, 2025 (eşdeğer fert ölçeğine göre medyan gelirin %60'ı)

Türkiye'yi AB ülkelerinden ayıran en önemli farklardan biri, çocuk yoksulluğunun yetişkin yoksulluğuna göre daha derin olması ve sosyal yardımların büyük ölçüde yetişkinleri desteklemesidir. Başka bir ifadeyle yoksullukla mücadele bağlamında aktarılan sosyal transferler çocuktan ziyade yetişkini korumaktadır. AB ülkelerinde sosyal transferler sonrasında çocuk yoksulluğu oranı ortalamada %45,6 düşerken bu oran ülkemizde %19'lar seviyesinde kalmaktadır.

Çocuğu Koruyan ve Kırılganlığı Otomatik Düzelten Maliye Politikası Eksikliği

Çocukları hedefleyen sosyal koruma programlarının uzun vadeli etkilerini ele alan artan yazında (ama Türkiye'de yerinde sayan), bu programlardan faydalanan çocukların gelecekte daha yüksek gelir dolayısıyla azalan eşitsizlik, iyi bir sağlık ve sağlık harcamalarında tasarruf, artan eğitim süresi, mutlu olma, daha az suça bulaşma ve hapse girme ihtimallerinde azalma gibi sıralanabilecek faydaları hesaplamışlardır (Kaytaç 2005, Yılmaz 2010, Furman, 2017, Hoynes ve Schanzenbach 2018, Hendren ve Sprung-Keyse 2020, Maag ve ark 2023).

2025 ve önceki yıl bütçelerinde olduğu gibi çocuk meselesi, hemen hemen hiç tartışmadan meclisten geçti. 2025 yılı bütçesi TBMM'ye sunulduğunda "OVP'de Çocuğun Adı Yok"³ başlıklı değerlendirme notumuzu yayınlamıştık. Değerlendirme raporumuzda, Orta Vadeli Programda (OVP) çocuk eşitsizliğiyle mücadeleye yönelik gerek bütçe programları özelinde (harcama ve vergi) gerekse yapısal reformlar alanında bir politika önerisi bulunmadığını, bir anlamda çocuğun adının olmadığını söylemiştik. Ekonomide önümüzdeki dönemde yaşanabilecek olası bir daralma ve işsizlik oranlarındaki artışla birlikte, yoksulluk sınırının biraz üzerinde yaşayan risk altındaki hanelerin yoksulluk sınırının altına düşmesiyle yoksul çocuk sayısının artmasının muhtemel olduğunu ve mevcut sosyal programların bu durumu karşılamada yetersiz kalacağını daha önce vurgulamıştık.

Hane gelirlerindeki düşüşü telafi edecek vergi ve sosyal transferleri kapsayan otomatik dengeleyicilerin yeterince işlemediği bir mali yapıda, büyümenin yavaşlaması, işsizliğin artması ve gelir kaybı, kırılgan durumdaki çocukları diğer toplumsal kesimlere göre daha olumsuz etkilemektedir. Başka bir ifadeyle gelirlerdeki düşme, yoksul çocuk sayısını daha hızlı artırmaktadır. Bu ise ekonominin daralma dönemlerinde veya geçimlik maliyetlerin gelirin üzerinde arttığı dönemlerde çocuklu hanelere yönelik kamusal politikaları çok daha önemli hale getirmektedir.

³ OVP'de Çocuğun Adı Yok: Çocuk Yoksulluğuna İlişkin Politika Eksikliği, Eylül 2024, TEPAV, <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/10819>

Türkiye’de merkezi yönetim bütçesinde sosyal koruma harcamalarının payı %4’ler civarında değişmektedir. AB ülkelerinde ortalama oranın %39’lar seviyesinde olduğu dikkate alındığında sosyal korumaya ilişkin harcama programlarına bütçede yeterince öncelik verilmediğini söyleyebiliriz. Doğrudan yoksullukla mücadeleye yönelik bütçe kaynaklarının payının ise %2,6’larda, çocukların korunmasına yönelik bütçe kaynağının ise ortalamada %0,25’lerde (sosyal koruma bütçesinin ise yaklaşık %6’sı) kalması, buradaki sorunun yapısal ve geri dönülmez niteliğini de artırmaktadır.

Tablo 1. Merkezi Yönetim Bütçesinde Sosyal Koruma Harcamaları (2023-25)

	Milyar TL			Bütçe Payı. (%)			GSYH Or. (%)		
	2023	2024 G	2025B	2023	2024G	2025B	20223	2024G	2025B
Toplam Bütçe Giderleri	6.588	10.777	14.731	100,00	100,00	100,00	25,07	24,83	23,94
Sosyal Koruma ve Yoksullukla Müc.	289	468	626	4,39	4,34	4,25	1,10	1,08	1,02
Yoksullukla Mücadele ve Sos. Yard.	188	275	362	2,85	2,55	2,46	0,71	0,63	0,59
Çocukların Kor. ve Geliş. Sağlanması	15	28	41	0,23	0,26	0,28	0,06	0,06	0,07
Engellilerin Top. Hayata Kat. ve Özel Eğ.	76	143	192	1,16	1,33	1,30	0,29	0,33	0,31
Ailenin Korunması ve Güçlendirilmesi	5	10	17	0,07	0,09	0,11	0,02	0,02	0,03
Şehit Yakını ve Gaziler	6	12	15	0,09	0,11	0,10	0,02	0,03	0,02

Kaynak: HMB verilerinden TEPAV hesaplaması, Yılmaz 2025

Ülkemizde gelir üzerinden alınan ve haneleri doğrudan etkileyen vergi uygulamalarında çocuğa yönelik vergi teşvikinin tamamen kalktığını söyleyebiliriz. 2022 yılından itibaren asgari geçim indirimini uygulamasının kaldırılmasıyla gelir üzerinden alınan vergilerde çocuğa yönelik ayrımcı vergi uygulaması da efektif olarak aslında sona ermiştir. Nitekim Yılmaz, Özyer (2025) çalışmasında vergi öncesi ve vergi sonrası gelir dağılımına bakıldığında vergiler sonrası piyasa gelir dağılımında çocuk yoksulluğunun şaşırtıcı şekilde arttığını görmekteyiz. Başka bir ifadeyle, çocuklu hanelere vergi sistemi üzerinden bir destek olmadığı gibi vergi yükleri de görece olarak daha yüksek çıkmaktadır. Sosyal yardımların ise çocuk yoksulluğunu yetişkin yoksulluğuna göre düşürücü etkisi ise neredeyse beşte bir seviyesindedir. Halbuki modern dünyada çocuğu korumaya yönelik temel kamusal politikaların başında vergi uygulamaları gelmektedir.

Furman (2021) çalışmasında altı çizildiği gibi, yoksullukla mücadelede sosyal korumaya yönelik atılacak doğru adımlar otomatik mali dengeleyiciler üzerinde makroekonomik istikrara da katkıda bulunarak dışsal faydalar da getirecektir. Hanelere yönelik mikro uygulamalarla eşitsizlik riskini azaltacak uygulamalar, otomatik dengeleyici oranı daha yüksek olan ülkelerde daha pozitif sonuçlar vermektedir. Bu bağlamda artan oranlı vergi sistemi, sosyal koruma programı harcamalarının büyüklüğü, çalışan hanelere yönelik çocuk odaklı vergi kredisi uygulaması gibi otomatik dengeleyiciler istikrarlandırıcı etkiyi artıracaktır.

Çocuğa yapılan yatırım, geleceğe yapılan yatırımdır. Sosyal güvenlik ağının özellikle sosyal koruma ağı kapsamında çocuğun korunmasına yönelik güçlendirilmesi, eşitsizliğin derinleşmesinin önlenmesi yanında yoksulluğun nesiller arası aktarımının da önüne geçilmesi, suç oranlarının azalması, eğitim başarısı gibi birçok boyutta kritik önemdedir. Türkiye’nin yakın gelecek dönemde ulusal egemenliğin ve Cumhuriyetin teminatı olacak çocukların ekonomide yaşanacak olan dalgalanmalardan korunmasına yönelik mekanizmaların geliştirilmesi ve bu mekanizmaların aktif programlarla uygulanması konusunda ödevini iyi yapması gerekmektedir.